

DE GRAANREPUBLIC

Ander werk van Frank Westerman

Ingenieurs van de ziel (2002) Dr. Wijnaendts

Franckenprijs 2003, Jan Greshoffprijs 2004

El Negro en ik (2004) De Gouden Uil 2005

Ararat (2007)

Dier, bovendier (2010)

Stikvallei (2013)

De slag om Srebrenica. De aanloop. De val. De naschok (2015)

Prinsjesboekenprijs 2015

Een woord een woord (2016) Brusseprijs 2017,

Bob den Uyl-prijs 2017

In het land van de ja-knikkers. Verhalen uit de polder (2017)

Wij, de mens (2018)

De wereld volgens Darp. De nagalm van de Koude Oorlog

sinds de val van de Muur (2019)

De kosmische komedie (2021)

Te waar om mooi te zijn. Over kunst, de mens en de natuur (2022)

Zeven dieren bijten terug (2024)

Hotel De Wereld (2025)

Frank Westerman
De graanrepubliek

Querido Fosfor
Amsterdam • Antwerpen
2026

Bekroond met de Dr. Lou de Jongprijs 2000

1e druk 1999; 38e, 39e en 40e druk 2026

Copyright © 1999 Frank Westerman
Voor overname kunt u zich wenden tot Querido Fosfor,
Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslagontwerp Barbara van Ruijven
Beeld Menno Schreuder
Fotografie Sebastiaan Rodenhuis
Kaart Hester Schaap

ISBN 978 90 253 2222 9 / NUR 320

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeverij. Ook tekst- en data-mining is zonder schriftelijke toestemming van de uitgeverij niet toegestaan.

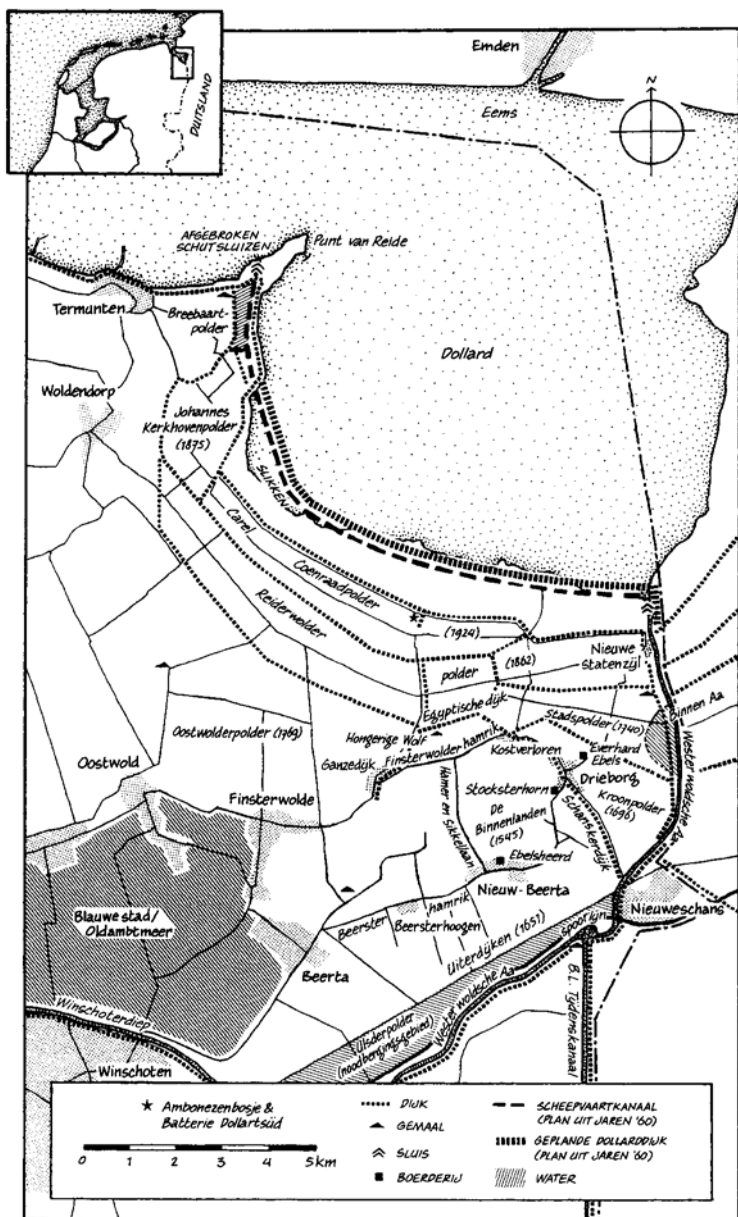
Voor de boeken van Querido Fosfor wordt alleen gebruikgemaakt van duurzaam en verantwoord geproduceerd papier.

www.querido.nl
www.frankwesterman.nl

Inhoud

Proloog	9
Dramatis personae	15
<i>De herenboer</i>	15
<i>De communist</i>	19
<i>De verteller</i>	23
<i>De landbouwcommissaris</i>	28
Hotel Hommes, 1886	35
Torum, 1922	55
Stocksterhorn, 1929	73
Batterie Dollart Süd, 1945	85
Fletum, 1945	107
Little Moscow, 1953	135
Rue de la Loi, 1969	159
Krasnapolsky, 1972	189
Binnenhof, 1990	215
De oogst	233
<i>Wapserveen</i>	233
<i>LandbouwRai</i>	238
<i>Punt van Reide</i>	246
Moskou, 1999	259
De blauwe revolutie	261

Epiloog	287
<i>Februari 2021</i>	287
<i>Februari 2022</i>	293
<i>Februari 2023</i>	297
 Bij wijze van afiteling	 305
Bronnenlijst en dankwoord	315

Proloog

Diep in de Groninger Veenkoloniën, voorbij de A-zoveels en de P's voor carpoolers, ligt het dorp Hoornderveen. Op de ANWB-wegenkaart hangt het als een lui spinnetje in een web van ruilverkavelingswegen – ter hoogte van een sluis in het B.L. Tijdenskanaal. Maar in werkelijkheid is het onvindbaar.

Met de autokaart op schoot reed ik naar de plek waar de buurtschap zich volgens de coördinaten moest bevinden. Mijn vinger gleed van doorgaande routes (rood en vet) naar binnenwegen (geel en dun) en vandaar naar het fijnmazig net van nog niet zo lang geleden geasfalteerde karrensporen (wit en ijl). Ik kwam door het zwaar gereformeerde Onstwedde, dat op een bord in de wei reclame maakte voor de oogstdienst van die zondag, en door het onkerkelijke Vlagtwedde, waar je voor het kantoor van de Rabobank kon bungee-jumpen van een hijskraan.

Had ik een afslag gemist? Het landschap bood weinig houvast, dat was een potpourri van doodgespoten aardappelloof en manshoog maïsblad waar niemand overheen kon kijken. Op een driesprong bij een eenzaam huisje aarzelde ik zo lang over links of rechts dat de motor met een korte reutel afsloeg.

Ik was op weg naar de nazaten van de herenboeren in het noordoostelijkste stukje Nederland, pal achter de Dollarddijk, maar een mysterieuze regel in de krant lokte me naar Hoornderveen. *Een dorp dat door zijn bewoners was verlaten.* Ik kon dat moeilijk geloven. De Veenkoloniën waren de Pyreneeën niet. Met het platteland in Groningen kon het nooit zo slecht gaan

dat er hele dorpen leeg kwamen te staan. Waren die Franse en Spaanse bergbewoners niet juist van hun velden verjaagd door de meedogenloze concurrentie van de Nederlandse boeren? In zo'n uitgelezen landbouwland als Nederland, dacht ik, vallen geen gaten.

Terwijl ik uitstapte om de bakens in het landschap te vergelijken met die op de kaart, kwam er een kromgegroeide man met een witte kuif op me af.

Zonder omhaal of zelfs maar een groet ging hij dicht naast me staan, alsof we samen op de foto moesten. Hij stak een sigaret op en hield het pakje onder mijn neus. Nog voor ik bedanken kon, zei hij: 'Mooi, dat is goedkoop.'

Ik deed een stap opzij en vroeg of hij wist waar Hoornderveen lag. Hij blies zijn lucifer uit en wees met het stompje naar de grond. 'Dat is hier,' zei hij.

Ik zag geen kerk, geen brink, geen dorp.

'Hoornderveen bestaat niet meer,' zei het mannetje, en, alsof hij zichzelf niet tegensprak: 'Ik ben de laatste bewoner.'

Het dorp was dus niet verlaten, maar verdwenen?

Hij knikte en tuitte zijn lippen. Zo was het precies. Hoornderveen was in de negentiende eeuw gesticht als een nederzetting van turfstekers, die – toen het veen eenmaal was afgegraven – stukje bij beetje was opgeslokt door landhongerige boeren aan de rand van het ontgonnen moeras.

'Zo gauw ik dood ben zullen ze ook mijn boedel opkopen en vlakploegen.'

Hij had het gehucht met horten en stoten zien verdwijnen. In de jaren na de oorlog was er een rijtje landarbeidershuisjes door de bliksem getroffen en afgebrand. Een boerderij aan de overkant van de weg was onbewoonbaar verklaard omdat er mijt in de muren zat. Maar de genadeslag kwam tien jaar geleden toen de PTT de kostbare koperkabels uit de grond trok en op houten haspels wikkelde. Daarna was de restbebouwing door caterpillars van de Heidemij omver geschoven, in het kader van de ruilverkaveling.

De turfsteker keek me taxerend aan, alsof hij mij de maat nam, en vroeg: 'Waar komt u vandaan?'

'Het Westen' was niet wat je noemt een aanbeveling. 'Ik ben dertig jaar geleden geboren in Emmen,' zei ik naar waarheid en zag hem denken: hmm, de Hondsrug, de rand van zand en veen, dat moet een arme sloeber zijn. Misschien hebben zijn grootouders nog in een plaggenhut gewoond. Maar toen ik erbij vertelde dat mijn familie van de Zuid-Hollandse eilanden naar het noorden was getrokken vanwege de Drentse olie en het Groninger gas, eerst nadat de Nederlandse Aardolie Maatschappij een zwembad had laten bouwen in Schoonebeek, snoof hij van misnoegen.

'Weet u wie de grootste dief uit de geschiedenis is?' Ik wist het niet.

'Napoleon!' Hij keek alsof hij een eed ging afleggen; zijn kattenrug gevangen in bretels, vingers in de lucht. 'Napoleon heeft ons opgezadeld met zijn wetten. Alles wat dieper zit dan tien meter onder de grond is van de staat. Ik heb tot negen klem diep het veen afgegraven voor de heren in de stad. Een leven lang ledebraken heeft me een paar bunder land opgeleverd.' Hij wees met zijn hand om zich heen, naar waar zijn akkers moesten liggen. 'Nu blijf ik op een gasbel te wonen. Maar verdomd dat ik d'r weer niets wijzer van word.' Of ik dat begreep?

Het gas, de uitbuiting, Groningen als voetveeg van de rest van Nederland. Zelfs de herenboeren, merkte ik op, voelen zich tekortgedaan door de provincie, het rijk, Europa.

'Aah, de dikke boeren,' zei de turfsteker. 'Die weten niet wat werken is.' Hij haakte zijn pink achter de mijne en trok me mee in het laatste huisje van Hoornderveen. Bukkend voor de dakgoot daalden we af in een gangetje dat langs de koeienstal doorliep tot aan de keuken, waar het naar rabarbermoes rook. 'Ho,' zei hij ineens met lage stem. Mijn gastheer draaide zich om en legde een hand op mijn borst – zoals een boer zijn paard tegenhoudt. 'U bent toch geen nazi?'

Ik wist niets te zeggen, ik had de oorlog niet meegemaakt.

‘Nazi’s komen er bij mij niet in.’ De turfsteker zei dat hij antifascist en anarchist was. Vroeger bij het Veenkoloniale arbeiderstoneel had hij aan agitprop gedaan, hij had eenakters van Maksim Gorki opgevoerd in Oude en Nieuwe Pekela.

Hij drukte me in de enige keukenstoel; zelf bleef hij met de armen over elkaar tegen de zacht brommende koelkast staan. Ik moest weten dat hij de kleinzoon was van een Duitse dienstweigeraar. Om niet te hoeven vechten was zijn grootvader bij het uitbreken van de Frans-Duitse Oorlog in 1870 de grensmoerassen bij Bourtange overgestoken. Hij vond werk in de Veenkoloniën, en een vrouw. Ze stuurden hun enige zoon naar de lagere school, maar al na een dag liep hij weg. ‘Mijn vader vond stilzitten maar niks,’ zei de turfsteker. ‘Die liep liever achter de koeien aan.’

Zelf had hij in de wagonbouw gewerkt, hij had in 1940 de Coolsingel gezien. De gebombardeerde, rokende Coolsingel welteverstaan. ‘Ik ben geen Duitser en geen Nederlander, die bestaan niet. Ik ben een Saks. Een man van het zand.’ Of ik begreep wat hij bedoelde?

Ik vroeg of er verschil was tussen zand- en kleivolk. Dat was er.

‘Vlagtwedde en Onstwedde liggen op een zandrug in het veen,’ vertelde hij. ‘Van oudsher wonen daar bescheiden lieden. Hun grootste probleem is: ze kunnen geen beslissingen nemen.’ Tussen de zandruggen heb je de dalgronden, het vergraven veen, met zijn ratjetoe aan kolonisten en trekarbeiders. Een paar kilometer noordwaarts begint de klei. De beklinkerde dorpsstraat van Meeden markeert de grens: daar staan de eerste herenboerderijen met klei aan de ene en dalgrond aan de andere kant van de weg. Hoe verder naar het noorden, hoe zwaarder de klei.

‘Het Oldambt,’ zei ik.

‘Het land van edelman en bedelman,’ zei hij. ‘Er woont daar een ander type mens.’

Ik wilde weten: 'Wat is er anders aan een Oldambster?'

De turfsteker sjarde aan zijn broek en zei: 'Als een scharensliep om half een 's middags bij een zandboer aanklopt, dan eet hij mee. Een kleiboer jaagt hem van zijn erf.'

Hij vertelde dat hij zelf jarenlang om werk had gelopen bij de dikke boeren. 'Weet u hoe we werden uitbetaald?' vroeg hij. 'Achter de schuur. De boer strooide 't muntgeld zo op de grond, alsof hij zijn kippen stond te voeren.'

De koelkast schudde en viel met een schokje stil. Een paar tellen suidden we door een weldadig geluidsvacuüm.

Lang duurde dat niet, want toen begon de turfsteker de neergang van de dikke boeren voor me uit te beelden. Met zijn duimen achter zijn bretels en zijn kin in de lucht stapte hij om de keukentafel. 'Dat was de oude garde,' zei hij, terwijl hij me strak aankeek over de rand van een denkbeeldig brilletje. Het volgende moment stond hij weg te dromen, met afhangende schouders, handen voor zijn buik gevouwen en het hoofd meewarig scheef. 'De nieuwe generatie herenboeren zit te prakkiseren over vroeger zus en vroeger zo... Hun zonen daarentegen,' en terwijl hij dit zei sloeg hij de manchetten van zijn hemd terug, 'moeten tegenwoordig zelf de hand aan de ploeg slaan. Straks weten ze uit ondervinding wat het is om te ploeteren, wat zeg ik, om kopje onder te gaan.'

Op de bakplaat lagen twee paar sokken te stoven. De turfsteker zoog aan zijn sigaret en voorspelde: 'Over tien jaar is de akkerbouw uit Nederland verdwenen.'

Hij gooide zijn peuk bij het smeulsel in het houtfornuis en schepte rabarber in een kommetje. Zwijgend lepelden we de zure moes op – er viel niets meer te zeggen.

Toen ik weer buiten stond was het donker. Een satelliet aan de hemel beschreef geluidloos zijn baan.

Dramatis personae

De herenboer

De blauwklei krult, smeert, bakt en kleeft. Tussen je duim en wijsvinger voelt ze zacht als zalf; tussen je tanden knarst ze niet. Het is superieure, maar ook onwillige klei. Als de zon een paar uur op de kale bodem staat te blikkeren, barst het land en komen er – net als op kalenderplaten uit Afrika – scheuren in de aarde.

‘Je kunt daarin met gemak je enkels breken,’ zegt Boelo Luitjen Tijdens, de grootvader. Zijn vlezige handen geven de breedte en de diepte van de kloven aan. Hij is tachtig, heeft een roze hoofd en een bril met een dun montuur. Van zijn voeten tot aan de horizon, langs lijnen die in de verte in één punt samenkomen, liggen de kluiten te glimmen in het avondlicht.

‘Ze bakken d’r stenen van,’ zegt Tjark Eltjo Tijdens, de zoon. Hij is blond als verregend koren dat te lang op het land heeft gestaan. Zijn ogen staan flets. De afgelopen campagne heeft hij veertien uur per dag in de glazen kooi van zijn New Holland gezeten. Machtig werk: je kruipt over de akkers terwijl de kaken van de maaidorser in één keer vijf meter twintig van het graan afgrazen. Toch hap je geen stof, want je zit hoog. En ook al schijnt de zon, je bent niet rauw verbrand of drijf van ’t zweet, want de lucht in de cabine wordt gefilterd, gedroogd, gekoeld. ‘s Avonds hoef ik niet onder de douche,’ zegt Tjark. ‘Dat is de vooruitgang.’

Het is 1 september 1994. Gari Kasparov, zo bericht het journaal, is door een schaakcomputer in zestig zetten verslagen. Niets zal na vandaag nog hetzelfde zijn, maar op de Stocksterhorn, waar het leven het ritme van de seizoenen heeft aangenomen, verandert op het eerste gezicht nooit iets. De familie oogst omdat het oogsttijd is. Opa Tijdens rijdt de gedorste tarwe naar de schuur. Zijn zoon laat de silo's vollopen, terwijl zijn drieëntwintigjarige kleinzoon, ook een Boelo Luitjen, het stoppelveld ploegt. Het land is zo naakt en zo weids dat je, turend door je oogharen, de kromming van de aarde kunt zien. De kleinzoon is met tractor en al achter de horizon gezakt; in ieder geval is hij met het blote oog niet te zien.

'Half september moet het zaaibed voor de wintergerst gereed zijn,' deelt Tjark mee. Met een veldkijker in de hand staat hij op het gemillimeterde gazon. De kastanjes langs de oprijlaan en de rode beuk op de verste hoek geven de tuin het karakter van een park. Rondom loopt een sloot met een rietkraag en eendenkroos. Het lijkt wel een slotgracht, maar het slot zelf ontbreekt. Dat is afgebrand in 1959. Op het landgoed van de oude hofstede staat nu een bungalow met twee losse schuren.

'In de brand, uit de brand,' zegt Boelo senior. 'We hebben van het verzekeringsgeld een knappe villa kunnen bouwen.'

Met stramme benen klimt hij uit zijn tractor, die zo sterk is als tweehonderd paarden tegelijk. Als hij zijn ogen sluit, ziet hij zichzelf weer tussen de slierten rook heen en weer rennen met een lege CO_2 -spuit in de hand. Zijn eerste arbeider was in werkmansplunje op de drempel van de mooikamer verschenen. 'De *Allis Chalmers* staat in de hens,' had hij geroepen.

Dat was de Amerikaanse trekker van de Marshallhulp. Die dingen liepen op petroleum maar hadden een benzineontsteking. Het brandstofkraantje lekte op de hete carrosserie en er klonk een zuigende plof – als een te korte waarschuwing voor de steekvlam die volgen zou. De petroleumtank ontplofte, het

karwijzaad op de droogzolder vloog in brand, er was geen houden aan. De paarden waren nog maar net uit de stal of daar braken de zoelen en sloegen de pannen kletterend stuk op de deel.

Als de Groningers niet zo nuchter waren kon je gerust zeggen dat er een koninkrijkje was ingestort.

De Stocksterhorn was in 1827 gekocht door de smidszoon Jacob Tijdens uit Nieuw-Beerta, hij was verfraaid in 1868, verdedigd tegen de socialisten in 1892, getroffen door een meer dan vijf maanden durende landarbeidersstaking in 1929, gebruikt als schuilplaats voor vluchtende NSB'ers in 1945, door brand verwoest in 1959. Zes generaties in rechte mannelijke lijn hadden er als graanbaronnen geleefd. Ze hadden zich opgewerkt tot herenboeren, dat wil zeggen: het waren boeren (dat nog wel) zonder rouwnagels of eelthanden en tegelijk heren (zonder twijfel) met haren die roken naar suikerbietenpulp en strohaksel. Welsprekende debaters die de 'n' door hun neus naar buiten lieten tuimelen. *Selfmade* adel.

Tjark stelt scherp op een vlucht brandganzen boven de sla-perdijk en geeft de kijker aan mij. Er klinkt een gakkende van je-welste. De vogels trekken in een v over de Dollard naar Duitsland weg, ons achterlatend op een vlakte met af en toe een boerderij. Nova Zembla in het noorden. Luctor et Emergo bij de knik in de dijk. Op de verste hoek van de kavel zie ik de kerende trekker van Boelo, de kleinzoon.

'Over tweeëntwintig minuten is hij hier weer voor aan de dijk,' zegt Tjark.

Hij houdt van het geometrische landschap, van rijen populieren in streng gelid met vijftien passen tussen elke stam. Wat recht is, is mooi. Een eik in het veld zou hier passen als een cirkel in een werk van Mondriaan. De kleiboeren zijn schep-per naast God, maar omdat ze net iets minder zeker van hun zaak zijn, leggen ze *slingertûnen* aan met niervormige vijvers en ovale bloemperken – als tegenwicht voor de strakke akkers.

'Ik vind dat ik nuttig ben, dat ik nuttig werk doe,' zegt

Tjark. Zijn duim rolt doelloos over het stelschroefje van de kijker. 'Ik produceer tárwe, de basis van alles. Brood. Maar er moet geld bij. Voor een pond tarwe beur ik nog maar vijftien cent. Dat is wat de bakker rekent voor het *snijden* van een brood. Men zegt tegen mij: "Hou d'r toch mee op! Je kost geld en je verpest de natuur. Zet je kapitaal op de bank en ga rentenieren." Maar ik ben de zesde generatie die op deze plek boert. Mijn voorouders hebben dit bedrijf opgebouwd. Wie ben ik, waar zou ik het lef vandaan halen om het te verkopen?'

'De huidige crisis gaat dieper dan die in de jaren dertig,' zegt Boelo.

'Het boerenbestaan is in een keurslijf geperst,' zegt zijn zoon. 'Ik kan geen kant op.'

De reserve en achterdocht van de kennismaking liggen achter ons. 'Praten?' had Tjark zich hardop afgevraagd. 'Hoe lang moet dat duren?' Om nou het verleden erbij te slepen leek hem niet nodig, zei hij.

Ik wilde de geschiedenis van de Stocksterhorn optekenen als een vast punt in de draaikolk van gebeurtenissen die het Oldambt de afgelopen eeuw had beroerd. In die gebeurtenissen zag je haarscherp de eeuwig opspelende strijd tussen boeren en arbeiders, vooruitgang en traditie, natuur en cultuur, stad en platteland.

'Kijk,' vervolgt Tjark. 'Ik ben tweeënvijftig. Ik wil mijn zoon een faire kans geven het bedrijf over te nemen. Toen hij van de middelbare school kwam heb ik gezegd: "Ga eerst studeren. Ik geef je vijf jaar bedenktijd." Die periode is nu voorbij.'

'En ik zeg: "Boelo jongen, doe het niet. Begin er niet aan. Maak van de Stocksterhorn geen molensteen om je nek."' Opa Tijdens vindt dat zijn kleinzoon maar beter ambassadeur kan worden.

Wat mij verbaasde was dat het boerenbedrijf vastliep, terwijl het Groninger akkerland overvloedige oogsten voortbracht. Zelfs grote, doelmatige bedrijven als de Stocksterhorn gingen kennelijk langzaam kapot.

‘Ik heb een vakbond opgericht,’ zegt Tjark. ‘De Nederlandse Akkerbouwers Vakbond.’

Een vakbond?

‘Ja, als boer die zijn laatste knecht vijf jaar geleden heeft ontslagen kan ik moeilijk een werkgéversbond oprichten.’ Tjark neemt me mee naar zijn kantoortje, het administratieve hart van de Stocksterhorn. Ik krijg het eerste nummer van zijn vakbondsblad in handen gedrukt.

Op de omslag staat hij zelf – tot zijn middel wadend in een onbegrensd korenveld.

De communist

Vier jaar later, in maart 1998, ontvouwt wethouder Koert Stek op het gemeentehuis in Beerta de kaart met Verbeeldingsplannen. Hij wijst op de blauw-met-groen gearceerde vlakken. ‘Bestemming: water en natuur,’ lees ik in de legenda.

‘Dit is eenmalig,’ zegt hij. ‘Land dat je onder water zet komt nooit meer terug.’

Als lid van de Leefbaarheidscommissie wil Koert het Oldambt toekomstperspectief bieden. Een schriel mannetje van tweeënzeventig is hij, zonder billen of vet. Hij draagt een glimmend, geblokt pak en een stropdas met logootjes van het waterschap. De landarbeider-in-ruste zet zich al meer dan veertig jaar onvermoeibaar in voor alle plannen om het ‘achterstandsgebied Oost-Groningen’ uit het slop te halen.

Omdat niets had geholpen, was ik nieuwsgierig naar wat hij zou vinden van de ultieme oplossing – de verdrinking van het cultuurland. Ik ging ervan uit dat de communist Stek zich daartegen met heel zijn pezige lijf zou verzetten. ’s Winters in de naoorlogse werkverschaffing – als er bij de boeren geen emplooi was – had hij met lieslaarzen in de rauwe modder van de Dollard gestaan: greppels graven voor de landaanwinning.

‘Je hing je jas en knapzak aan een stok en dan was het schep-

pen tot de vloed kwam,' vertelt hij. 'Soms kwam je urenlang niet van het been.'

Gebeuld hadden ze, maar met één troost: het werk in de onbeschutte kwelder diende de wederopbouw.

Hij had er chronische rugpijnen aan overgehouden. 'Op m'n dertigste was ik versleten, kon ik zo in de wà-o.'

Het Oldambt was in de loop der eeuwen polder voor polder op het Wad gewonnen, maar de laatste jaren begon het tij te keren. Dezelfde staatscommissies die zich sinds mensenheugenis hadden ingespannen voor aanslibbing en bedijking van de Dollard propageerden sinds kort het inunderen van het drooggelegde land. 'Water als bondgenoot in de strijd tegen sociaal-economische achteruitgang', heette het in hun rapporten. Want ondanks de subsidies en zachte leningen van het Rijk bleef Oost-Groningen achter in de welvaartsstatistieken. Wie jong was trok weg. En daarom, om het vraagstuk van leegloop en verpaupering eens en voor altijd op te lossen, waren de planologen op het idee gekomen om de streek dan maar te laten verdwijnen. Op hun tekentafels verschenen de contouren van een kunstmatige binnenzee die de bewoners uit hun lijden moest verlossen.

'Het Oldambt is dood,' zeiden de architecten van het waterplan. 'Leve het Oldambt.'

Vierduizend manjaren werk zou er alleen al in de aanleg gaan zitten. Beheer en exploitatie van die watermassa – bestemd voor zeilers, zwemmers en zeldzame vogels – zouden vijftig vaste arbeidsplaatsen scheppen.

Een communist als Koert kon daar moeilijk 'nee' op zeggen – en dus had hij toch maar ingestemd met het waterplan.

Terwijl de wethouder de kaart opbergt, zegt hij: 'Ik tel de dagen af.'

Na vijfenveertig jaar actieve politiek houdt hij ermee op. 'Het is mooi geweest.' Nog een laatste keer is hij lijstduwer van de communistische partij in de Rode Driehoek van Beerta, Finsterwolde en Nieuweschans. Het is niet de bedoeling